

А. А. Непомнящий, О. В. Севастьянов, О. В. Єна, А. В. Єна

Кримознавство

КРИМОЗНАВСТВО – галузь історичної науки, метою якої є комплексне, компаративне вивчення історії, розвитку та сучасного стану регіональних студій у Криму, визначення перспектив нових досліджень та формування спеціалізованих наукових шкіл. У процесі розвитку К. виокремлюють три масштабні періоди: дорад. (кін. 18 – поч. 20 ст.), рад. (1921–91) і сучас. (від 1991). Поч. наук. вивчення Криму пов'язаний із поступ. просуванням Рос. імперії на Пд. від серед. 18 ст. Заг. інтерес влад. кіл держави до нового краю зумовлений завданнями військ.-стратег. і соц.-екон. розвитку нових територій. Перші професійно підготовлені заходи з вивчення Криму – наук. експедиції, відряджені С.-Петербур. АН у 1780-х рр. – 1830-х рр. (кер. В. Зуєв, Є. Кьолер, П. Палас та ін.). За результатами їхньої роботи складено відповідні геогр., істор., етногр. нариси та узагальнюючі звіти, в яких значну увагу приділено істор.-краєзн. відомостям. Наук. доробок експедицій С.-Петербур. АН до Криму створив підґрунтя для подальшого розвитку знань про регіон, сформулював інтерес до нього широкого кола освіч. прошарків суспільства, фактично став початк. рівнем вивчення минулого та сучас. стану п-ова. Окремий напрям накопичення та розповсюдження знань про Крим – записки мандрівників. Велика кількість мандрів. нарисів, щоденник. нотаток, белетризов. творів була оздоблена числен. ілюстраціями, забезпечена геогр. й адм. мапами, містила змістовні істор. та етногр. нариси. На зміну суто наук. (швидше статист.) інтересу експедицій С.-Петербур. АН прийшли емоційно насиченіші й інформативно пристосованіші для сприйняття публікою твори (М. Всеволозький, А. Демидов, І. Муравйов-Апостол, В. Пассек, П. Свіньїн, О. Шишкіна та ін.). Разом із ними значно розширив відомості про Крим чисел. масив компілятив. та популяр. нарисів, присвяч. історії та етнографії п-ова, які популяризували регіон та відігравали необхідну заохочув. роль для подальших подорожей і появи нових записок, щоденників, мемуар. творів. Це виводило систему знань про Крим із суто наук. контексту, дозволяло заповнити певний вакуум відповід. інформації. Загалом експедиції С.-Петербур. АН та записки мандрівників кін. 18 – 1-ї пол. 19 ст. сформували певні погляди на Крим з боку рос. влади та вищих кіл дворян. аристократії: для першої це був стратег. регіон політ. і військ. впливу, для других – уособлення певної сх. екзотики, місце зіткнення цивілізац. меж, тер. для заснування маєтків. Важлива складова вивчення минулого Криму

в дорад. період – масштабні археол. дослідження. Первин. базою накопичення артефактів минулого стали перші музейні установи: *Феодосійський музей старожитностей* (1811, С. Броневський, Б. Галлера, І. Грапперон), Керчен. (1817–18, А. Ашик, І. Бларамберг, П. Дюбрюкс, І. Стемповський; див. [Керченський історико-археологічний музей](#)) і Одес. (1825; див. *Одеський історико-краєзнавчий музей*) музеї старожитностей. Співроб. цих установ на громад. засадах опікувалися долею старожитностей, створювали постійні музейні колекції та розпочинали експозиц. діяльність. Однак становлення місц. археол. центрів викликало певне невдоволення з боку посадовців С.-Петербур. АН, що спричинило появу критич. рецензій на адресу крим. дослідників. Відтак зв'язок столич. дослідників та їхніх крим. колег штучно перервано. Це призвело до певного гальмування процесу вивчення пам'яток і відтермінувало завершення організац. становлення відповід. дослідниц. центрів у Керчі та Феодосії. Якісне перетворення К. в окремий напрям наук. дослідж. розпочалося після заснування *Одеського товариства історії та старожитностей* (1839) та ін. наук. осередків громад. характеру, зокрема С.-Петербур. археол.-нумізмат. товариства (1846), Рос. і Моск. археол. т-в (1864). Виокремилися наук. центри, де кримозн. студії мали постій. характер. У С.-Петербурзі кримозн. тематику розвивали Ф. Грефе, Ф. Жіль, Б. Кьоне, О. Оленін, П. Сабатьє, О. Сибірський, Г. Спаський та ін.; у Москві – К. Герц, Г. Карпов, П. Леонтьєв; у Одесі – П. Беккер, О. Борзенко, П. Брун, М. Мурзакевич, М. Надєждін, Я. Тетебу-де-Маріні. Безпосередньо у Криму сформувався самост. центр регіонозн. знань, що мав декілька підрозділів. Археол. студії стали змістом наук. доробку М. Бларамберга, С. Веребрюсова, Е. Вільнева, О. та Ю. Люценків, статист. – Ф. Домбровського, К. Ханацького. Поміт. явищем були популярні публікації з історії регіону єпископів Гавриїла (В. Розанова) та Інокентія (І. Борисова), О. Завадовського, В. Кондараки, Ф. Хартахая. Події Крим. війни 1853–56 сприяли активізації вивчення історії Чорномор. флоту та Севастополя, з'ясуванню причин поразки Рос. імперії у військ. протистоянні, в широкому сенсі – визначенню стратег. значення Чорномор. регіону для зовн. політики держави, виявленню найперспективніших галузей с. господарства та промисловості (М. Аркас, М. Берг, М. Богданович, М. Герсєванов, М. Дубровін, Е. Тотлебен). Тоді ж з'явилися перші путівники по Криму як окремий різновид регіонозн. творів (Ш. Монтадон, Я. Тетебу-де-Маріні). Становлення К. як наук. галузі пов'язане із заснуванням 1887 *Таврійської губернської вченої архівної комісії* – першої профіл. і профес. наук. кримозн. установи, що діяла постійно та розташовувалася безпосередньо на тер. регіону. Комісія виступила організатором широкого громад. руху за збереження пам'яток старовини, першим дослідником крим. архівів, започаткувала кримозн. археографію, створила перше наук. період. вид. у регіоні – «Известия...» (див. [«Извѣстія Таврическаго общества истории, археологии и этнографии»](#)), що згодом перетворилися на справжню профіл. енциклопедію, матеріали якої зберігають актуальність для істориків, етнографів та археологів. Серед її чл. склався авторитет. колектив кримознавців: [О. Бертъє-Делагард](#), [К. Косцюшко-Валюжинич](#), [Ф. Лашков](#), [Х. Лъпер](#), [А. Маркевич](#), [О. Ретовський](#), [В. Шкорпіл](#),

Х. Ящуржинський. Значно розширилися кримозн. дослідж. у Москві (брали участь вчені Моск. університету, Археол. товариства, Нумізмат. товариства, Лазарев. інституту сх. мов, Товариства дослідників природи, антропології та етнографії) та С.-Петербурзі (науковці С.-Петербур. університету, Рос. археол. товариства, Археол. комісії, Ермітажу, Рос. музею), із заснуванням Новорос. університету вивчення Криму набуло академ. рівня й в Одесі. Серед кримозн. праць заг.-держ. масштабу – істор., археол., етногр., філол. студії [Д. Айналова](#), [М. Веселовського](#), [С. Жебельова](#), [Н. Кондакова](#), [Ю. Кулаковського](#), [В. Латишева](#), М. Погодіна, В. Радлова, [М. Рєпнікова](#), [М. Ростовцева](#), [В. Смирнова](#), [О. Спіцина](#), Д. Струкова, О. та П. Уварових, [Ф. Успенського](#), [Е. Штерна](#), В. Юргевича. Безпосеред. проявом підвищення рівня К. як окремого напряму істор., археол. та етногр. дослідж. стало формування мережі музеїв археол. (Феодосій. та Керчен. музеї старожитностей, Музей старожитностей Таврій. губерні. вченої архів. комісії), краєзн. (Природничо-істор. музей Таврій. губерні. вченої архів. комісії; обидва – Сімферополь), етногр. (Євпаторій. музей) та військ.-істор. (Музей історії Чорномор. флоту та Панорама у Севастополі) спеціалізації. Однак музейна справа в Криму в дорад. період не мала характеру постій. явища та не отримувала належ. підтримки з боку держави, залишаючись лише громад. діяльністю окремих осіб з елементами підтримки з боку місц. влади та меценатів. Загалом дорад. період розвитку К. можна охарактеризувати як час становлення та оформлення осн. напрямів дослідж., формування незалеж. наук. центрів (С.-Петербург, Москва, Одеса, міста Криму), актив. етап накопичення важливої наук. і популяр. інформації щодо минулого та сучасності регіону й початк. етап оброблення цієї інформації. Публікації з питань вивчення Криму кін. 18 – поч. 20 ст. охоплюють широкий спектр: від масштаб. монографій до популяр. та компілятив. нарисів у путівниках, розважал. журналах і провінц. пресі. Науковці Рос. імперії та кримознавці-ентузіасти регіон. масштабу забезпечили належ. рівень акумуляції необхід. наук. інформації, виступили профес. дослідниками та популяризаторами знань про Крим. Для поч. рад. періоду (1921–91) характерна значна увага держави до організації відповід. регіонозн. студій. У системі нар. освіти створ. відповідні установи, що опікувалися окремими напрямами, які стосувалися вивчення Криму. У 1920-х рр. на заг.-рад. рівні активну роботу проводило Гол. упр. наук. та наук.-худож. установами Наркомату освіти РСФРР, наділене повноваженнями єдиного керуючого, методол. і фінанс. центру керівництва наук. товариствами, музеями, охороною пам'яток, бібліотеками й архівами. У галузі охорони пам'яток у Крим. АСРР створ. Крим. відділ у справах музеїв, пам'яток старовини, природи та нар. побуту (перший голова – [Г. Бонч-Осмоловський](#)), який взяв на себе відповідальність щодо забезпечення недоторканності музей. колекцій і культур. цінностей, що перебували у маєтках колиш. представників вищих верств рос. суспільства у Криму. Реквізиції цих колекцій 1921–22 вкрай негативно вплинули на подальшу долю багатьох експозицій крим. музеїв. Під приводом необхідності пошуку коштів для подолання масового голоду в Криму 1921–23 місц. влада за погодженням з вищим керівництвом РСФРР практикувала продаж т. зв. предметів немусей. характеру за

кордон, при цьому експертизу вартості та значення того чи ін. експоната здійснювали не фахівці, а чиновники, для яких виконання плану зі збору коштів було важливішим за необхідність зберегти унікал. предмети побуту та мистецтва для крим. музеїв, їхніх відвідувачів і науковців. Завдяки діяльності Крим. відділу в справах музеїв, пам'яток старовини, природи та нар. побуту на п-ові створ. мережу держ. музеїв, 1926 закріплено їхню спеціалізацію. Низка музей. установ отримала держ. статус, зокрема Херсонес. істор.-археол. музей у Севастополі (див. «Херсонес Таврійський» *Національний заповідник*), Бахчисарай. палац-музей тюрко-татар. культури (див. [Бахчисарайський державний історико-культурний заповідник](#)), Алушкин. історико-побут. палац-музей (див. [Алушкинський державний палацово-парковий музей-заповідник](#)). Реорганізовані Керчен. істор.-археол. музей, Музей оборони та Панорама у Севастополі, створ. Центр. музей Тавриди (Сімферополь), що координував діяльність краєзн. музеїв у Алушті, Джанкої, Євпаторії, Керчі, Старому Криму, Ялті. Заснування та держ. підтримка мережі музеїв дозволили зробити їх безпосеред. центрами кримозн. дослідж. із досить широкої тематики: повноцінні археол. розкопки й камерал. студії (В. і П. [Бабенчикови](#), М. [Барсамов](#), К. [Гриневич](#), Ю. [Марті](#), М. [Ернст](#)), етногр. експедиції (О. [Акчокракли](#), У. [Боданінський](#), А. Ісхакова, В. [Філоненко](#), П. [Чепуріна](#), Я. [Якуб-Кемаль](#)), оригін. істор. дослідж. (М. Ернст, А. Маркевич, С. Усов, С. Ширяєв). Значну допомогу місц. дослідникам надавали колеги з Держ. академії історії матеріал. культури (Г. Бонч-Осмоловський, Б. [Жуков](#), М. [Марр](#), М. Рєпніков), [Історичного музею Державного](#) (М. Протасов), Всесоюз. наук. асоц. сходознавства (О. [Башкиров](#), І. Бороздін, О. Самойлович), Центр. музею народознавства (Б. Куфтін) та ін. Характерна риса розвитку К. у 1920–30-х рр. – значна активність громад. наук. організацій. Таврій. губерн. вчену архівну комісію 1923 переформатовано у Таврій. товариство історії, археології і етнографії. При цьому воно фактично не мало впливу на ухвалення рішень відповід. держ. установами, оскільки об'єднувало значну кількість представників науки дорад. періоду, що було приводом для недовіри та зневажливого ставлення з боку відповідал. чиновників. Незважаючи на втрату монопол. права на презентацію громад. ініціативи у К., Таврій. товариству історії, археології і етнографії вдалося продовжити якісну наук. діяльність та узагальнити влас. наук. доробок у 4-х вип. «Известий...». Прикладом організації наук. кримозн. товариства на нових, рад. засадах стала діяльність Товариства з вивчення Криму. Його метою проголошено залучення до кримозн. дослідж. широких кіл представників робітн. класу, селянства, молоді студент. і шкіл. віку. Проте основу товариства склали представники моск. та лєнінгр. професури (Г. Бонч-Осмоловський, О. Башкиров, І. Бороздін, К. Гриневич, Б. [Добринін](#), О. [Крубер](#), М. Семашко, О. Щербак та ін.), а також представники крим. інтелігенції (М. Барсамов, У. Боданінський, А. Маркевич, Ю. Марті, Г. Россілевич, П. Чепуріна та ін.). Наук. доробок товариства відображено у 10-ти вип. період. органу – наук. ж. «Крым» (1925–29). Товариство з вивчення Криму першим із наук. кримозн. організацій створило постійну мережу регіон. осередків, які стали первин. дослідниц. ланками. Зміна пріоритетів держ. політики наприкінці 1920-х –

на поч. 30-х рр. звела нанівець всі зусилля громад. кримозн. організацій. 1931–32 під тиском влади вони припинили своє існування, а створене владою Крим. обл. бюро краєзнавства виявилось нежиттєздатним. Поміт. формами організац. оформлення К. були також Всесоюзні конф. археологів, проведені 1926–27 у Керчі й Севастополі, та низка конф. музей. працівників 1921–32, на яких обговорювали конкретні перспективи відповід. дослідн. і популяризатор. роботи та вирішували організац. і методол. питання. У 1930-х рр. жертвами репресій серед кримознавців стали У. Боданінський, О. Акчокракли, Б. Жуков, О. Самойлович, Я. Якуб-Кемаль; багато років в ув'язненні провели О. Башкиров, І. Бороздін, Г. Бонч-Осмоловський, К. Гриневич, [Б. Куфтін](#), М. Ернст та ін. Влада ліквідувала установи, спроможні проводити будь-яку самот. дослідниц. роботу, тому наприкінці 1930-х рр. К. як окрему форму дослідниц. інтересів фактично виведено з наук. обігу. Після закінчення 2-ї світової війни та передачі Криму до складу УРСР 1954 спостерігалось певне пожвавлення кримозн. студій як наук., так і популяр. характеру з явним домінуванням другого напрямку. К. стало допоміж. знаряддям у заг. системі істор. науки, що, у свою чергу, знаходилась під тотал. впливом і контролем комуніст. ідеол. системи СРСР. Це спричинило процес переписування та фальшування історії регіону в 1950-х рр. (у творах [Б. Грекова](#), [Б. Рибак](#), [П. Надінського](#), [П. Шульца](#) та ін.), викреслення історії певних народів і спотворення та штучне перебільшення внеску інших. У таких умовах найвагомішими епізодами розвитку кримозн. студій можна вважати підготовку й вид. тому «Історії міст і сіл УРСР», присвяч. Крим. обл., плідну працю Крим. організації Укр. товариства охорони пам'яток історії та культури, наук. діяльність [М. Максименка](#) й [С. Секиринського](#), навколо яких наприкінці 1960-х – на поч. 70-х рр. сформувалися наук. школи. Новий якіс. етап розвитку К. розпочався після проголошення незалежності України 1991. Відбулася переорієнтація наук. пріоритетів, триває активна зміна генерацій дослідників. Відомою є наук. школа К. під керівництвом [А. Непомнящого](#). Напрями її дослідж.: актуал. питання інституц. розвитку К. ([В. Бобков](#), [В. Каліновський](#), [Е. Кангієва](#), [Н. Кармазіна](#), [О. Севастьянов](#), [О. Хлівнюк](#)), історіогр. розроблення окремих проблем розвитку К. ([У. Мусаєва](#)), біоісторіогр. дослідж. ([У. Мусаєва](#), [О. Бобкова](#), [С. Громенко](#)), історії регіону ([С. Волкова](#), [А. Савочка](#), [Е. Сеїтова](#)), крим. пам'яткознавство ([Д. Ломакін](#), [Є. Молочко](#), [І. Стельмах](#), [Д. Яшний](#)). Доробок її представників – 20 вип. книжк. серії «Бібліографія кримознавства», що високо оцінена в укр. та іноз. історіографії. Плідно працюють на ниві К. Крим. респ. організації НСКУ ([А. Непомнящий](#)) та Укр. товариства охорони пам'яток історії та культури ([Н. Кармазіна](#)), розвиваються археол. студії ([О. Герцен](#), [В. Кутайсов](#), [В. Майко](#), [І. Храпунов](#), [В. Юрочкін](#)), вивчення окремих періодів історії регіону ([В. Зарубін](#), [В. Корольов](#), [О. Романько](#), [Р. Хаялі](#)).

А. А. Непомнящий, О. В. Севастьянов

Вивчення природи Крим. п-ова почалося з часів грец. колонізації бл. 2500 р. тому. Найзмістовніші для антич. епохи геогр. та біол. описи Таврії належать Геродоту (5 ст. до н.

е.), Теофрасту (4–3 ст. до н. е.), Страбону та Плінію Старшому (обидва – 1 ст. н. е.). Завдяки особливостям геогр. розміщення середньовічна Тавріка слугувала перехрестям для найважливіших для тієї доби торг. і культур. векторів Євразії («з варягів у греки», «Великий шовковий шлях»), що сприяло розвитку К., але перевічених даних про Крим було обмаль. 1068 князь Гліб Святославич виміряв ширину Керчен. протоки і залишив на Тмуторокан. камені перший нарис контурів місц. берегів. 1474, повертаючись із «Хоженія за три моря», на крим. землю ступив руський мандрівник Афанасій Нікітін. Після багаторіч. крим. маршрутів видав чи не єдину книгу про середньовіч. Крим турец. мандрівник Евлія Челебі, тоді ж з'явилися праці араб. географів Масуді й ал-Ідрісі. На зміну першим картогр. кресленням Страбона і Птолемея, присвяч. Криму, прийшли досконаліші вид. Г. Бенінкази, Я. Гастальдо, І. Масси, Г. де Боплана. Перші академ. роботи з географії та геології Крим. п-ова з'явилися у 18 ст. Їхніми авторами стали рос. вчені-андрівники академік В. Зуєв, К. Габліц, П. Паллас. Переклади їхніх праць на європ. мови стали справжньою сенсацією для геогр. науки цивілізов. світу. Вперше детально описано особливості орогідрографії та клімату п-ова, осн. види корис. копалин, унікал. риси рослин. і тварин. світів нових земель. Століття потому наступне покоління природознавців внесло у геогр. описи Криму нові спостереження. Донині не втратили цінності змістовні подорожні записки П. Сумарокова, краєзнавчі праці В. Кондаракі, стратигр. побудови А. Гюо, геол. описи Ф. Дюбуа де Монпере. Класичними визнані карти крим. узбережжя, виконані мор. офіцерами-гідрографами Е. Манганарі, Г. Бутаковим, І. Сухомліном. Наук. взірцем залишаються топонім. дослідж. і «Карта Южнаго Крыма к Крымскому сборнику», здійснені академік П. Кеппеном. Геол. вивчення Крим. п-ова наприкінці 19 – на поч. 20 ст. пов'язане з іменами гідрогеолога Н. Головінського, геологів [М. Андрусова](#), [В. Обручева](#), [В. Лучицького](#), П. Мурзаєва, [П. Двойченка](#), Д. Щербакова, О. Слудського, географів [Б. Федоровича](#), [Г. Висоцького](#), [Я. Козіна](#), геохіміків [В. Вернадського](#), [О. Ферсмана](#), мінералога [С. Попова](#), карстолога [О. Крубера](#). Результати їхніх дослідж. й досі залишаються основою фундам. геол. і тектон. побудов. 1899–1912 Геол. комітет здійснював десятиверстну геол. зйомку Крим. п-ова. У цей масштаб. роботі брали участь О. Борисяк, К. Фохт, М. Каракаш, В. Цебриков та ін. Знач. внесок у геологію й геоморфологію Криму зробили О. Моїсеєв, [А. Архангельський](#), Ф. Левінсон-Лессінг, [О. Лагоріо](#), О. Прозоровський-Голіцин, М. Муратов, Г. Вебер, В. Пчелінцев, [Б. Добринін](#), О. Дзенс-Литовський, [С. Альбов](#), П. Васильєвський, П. Желтов, В. Зенкович, М. Ніколаєв та ін. У 2-й пол. 20 ст. геол. та геогр. дослідж. Криму здійснювали Г. Личагін, В. Морозов, Л. Борисенко, М. Лисенко, І. Благоволін, І. Губанов, Г. Грішанков, [П. Підгородецький](#), О. Клюкін, В. Єна, [В. Лебединський](#), [С. Ковалевський](#), [Є. Шнюков](#), [Ю. Полканов](#), [А. Оліферов](#), І. Ведь. Сейсмогеол. особливості п-ова вивчають [В. Юдін](#), І. Попов, [Б. Пустовітенко](#), [Ю. Вольфман](#), Е. Тихоненков, [А. Лущик](#), О. Єна; проблеми генезису й розвитку крим. карсту – Б. Іванов, [В. Дублянський](#), [Б. Вахрушев](#), Г. Амелічев, В. Душевський. Наприкінці 19 ст. завдяки працям [В. Докучаєва](#) у Криму зародилося наук. ґрунтознавство. Вивчення ґрунтів Криму продовжили М. Клепінін, [М. Кочкін](#), В. Іванов, І. Половицький, П.

Гусєв, [Ю. Кізяков](#), Н. Драган та ін. Серед закордон. кримознавців особливе місце посідає К. Кордова (США), який відтворив натурал. історію Крим. п-ова. Наук. дані про живу природу Криму в 18–19 ст. отримані завдяки дослідж. К. Габліца, Ф. Біберштейна, П. Палласа, Х. Стевена. Ботан. К. у той час розвивали [В. Агеєнко](#), [М. Зеленецький](#), [Й. Пачоський](#), Б. Федченко та ін., зоол. – О. Нікольський, О. Нордман, К. Кесслер та ін. У 1-й пол. 20 ст. рослин. світ Криму досліджували Н. Дзенс-Литовська, Б. Зефіров, *В. Малєєв*, Г. Поплавська, К. Попов, *С. Станков*, *В. Талієв*, *М. Троїцький*, Т. Циріна та ін. Під час створення кн. «Флора СРСР» (1934–64) та «Флора УРСР» (1936–65) інтенсивні флорист. дослідж. очолювали [М. Клоков](#), [М. Котов](#), М. Цвельов, С. Юзепчук та ін. Вивченням проблем зоології в Криму в 1-й пол. 20 ст. опікувалися Л. Молчанов, *П. Сушкін*, [О. Браунер](#), [В. Аверін](#), С. Даль, [С. Делямуре](#), Є. Воронцов, І. Андреєв, Ф. Кисельов, В. Плігінський, Г. Артоболевський, О. Сергєєв, Я. Цеєб та ін. Від 1920-х рр. зоол. дослідж. сконцентров. у Крим. заповіднику, де працювали В. Гептнер, М. Котовщикова, *В. Мартіно*, І. Поляков, Д. Рухлядєв, *І. Пузанов*. У 2-й пол. 20 – на поч. 21 ст. різні аспекти рослин. світу Криму вивчали А. Артюшенко, Н. Багрікова, [М. Бойко](#), Л. Вахрушева, [Я. Дідух](#), [О. Дубовик](#), [І. Дудка](#), [В. Ісіков](#), [В. Гелюта](#), О. Калугіна-Гутнік, [В. Корженевський](#), К. Крайнюк, Т. Ларіна, *І. Маслов*, Н. Мільчакова, Л. Міронова, В. Мішньов, *С. Мосякін*, В. Новосад, Л. Партика, С. Садогурський, І. Саркіна, О. Серьогін, *М. Федорончук*, *О. Ходосовцев*, В. Шатко, *Ю. Шеляг-Сосонко* та ін. Під час написання єдиного досі визначника вищих рослин Криму *М. Рубцов* очолив колектив ботаніків, до якого увійшли Л. Привалова, *Ю. Прокудін*, С. Кожевнікова, І. Крюкова, В. Косих, Н. Чернова, *М. Шалит* та ін. Зоол. дослідж. в Криму розвивають [Є. Алексєєв](#), Б. Аппак, М. Бескаравайний, О. Болтачов, Ф. Вшивков, Є. Годлевська, О. Дудкін, А. Дулицький, [К. Єфетов](#), С. Іванов, М. Ковблюк, Ю. Костін, І. Мальцев, В. Мітрофанов, А. Мірошніченко, Т. Котенко, О. Кукушкін, А. Паршинцев, В. Попов, *М. Щербак* та ін. Рівень різноманітності рослин. світу Криму 38 разів переоцінювали науковці-ботаніки. Від кін. 18 ст. створ. 9 ключових флорист. оглядів, спеціально присвяч. Криму, які є наук. стандартом для певного часу. Їхні автори: К. Габліц (1785), П. Паллас (1795), Ф. Біберштейн (1808–19), Х. Стевен (1856–57), В. Агеєнко (1890, 1897), [Є. Вульф](#) (1927 і далі), М. Рубцов (1972), [В. Голубєв](#) (1984, 1996), [А. Єна](#) (2012). Дослідж. з природн. К. декілька разів були загальмовані під впливом певних істор. обставин. У зв'язку з тим, що П. Паллас продав свій гербарій у Велику Британію, а Х. Стевен подарував власну гербарну колекцію Гельсинкі, Крим двічі позбавлено базових гербар. колекцій. Лише 1914 Є. Вульф створив крим. гербарій у Нікіт. ботан. саду, який залишається найбільшим і найрепрезентативнішим у Криму. 1926 Є. Вульф вимушено залишив Крим і переїхав до Ленінграда (нині С.-Петербург), де загинув під час блокади 1941, а розпочата ним «Флора Крима» завершена 1969 ін. ботаніками. Під час 2-ї світової війни знищено великі зоол. і ботан. колекції Крим. заповідника. Наприкінці 18 – у 1-й пол. 19 ст. центрами природ. К. слугували домашні кабінети П. Палласа та Х. Стевена у Сімферополі, де збиралося тодішнє наук. товариство. У 2-й пол. 19 ст. центр К. перемістився у С.-Петербург («Крымский комитет»), а потім знов у Сімферополь (організація Природничо-істор. музею *С. Мокр-*

жецьким і кримозн. б-ки «Тавріка» О. Стевенем). У 20 ст. такими центрами стали Нікіт. ботан. сад і Таврій. університет та його спадкоємці. З числен. видань із природн. К. особливо вирізняється унікал. науково-популярна серія «Природа Крима», яка виходила у Сімферополі у 1960-х рр. Серед суспільно-наук. організацій, які розвивали і координували природн. дослідж. Криму, найбільший внесок зробили Крим. товариство природознавців та любителів природи (засн. С. Мокржецький), яке діяло 1910–31, та Асоц. підтримки ландшафт. і біол. різноманіття Криму «Гурзуф-97», що об'єднало під керівництвом М. Бокова крим. природознавців після закінчення спец. крим. проекту BSP – міжнар. Програми з підтримки біорізноманіття (1997).

О. В. Єна, А. В. Єна

Рекомендована література

1. Непомнящий А. А. Историчне кримознавство (кінець XVIII – початок XX століття): Біобібліогр. дослідж. Сф., 2003;
2. Його ж. Подвижники кримоведения. Сф., 2006. Т. 1;
3. 2008. Т. 2;
4. Пучков А. А. Многовекторье крымской историографии // Художня культура: Актуал. пробл.: Наук. вісн. К., 2007. Вип. 4;
5. Єна В. Г., Єна Ал. В., Єна Ан. В. Открыватели земли Крымской. Сф., 2007;
6. Зозуля С. Ю. Sturm und Drang у сучасному кримознавстві // Пр. Центру пам'яткознавства. К., 2008. Вип. 14;
7. Ковалевська О. Персоніфікована історія наукового Криму // Істор. журн. 2008. № 1;
8. Севастьянов А. В. Десять лет на службе кримоведения: Российское общество по изучению Крима (1922–1932). Сф., 2010;
9. Гаврилюк Н. О. Вітчизняне кримознавство // Археологія. 2012. № 1;
10. Иваненко В. В., Кавун М. Е. Биобиблиография кримоведения // УІЖ. 2012. № 3;
11. Непомнящий А. А. Развитие кримоведческой биобиблиографии сегодня: достижения, просчеты, перспективы // Тр. Междунар. библиогр. конгресса (С.-Петербург, 21– 23 сен. 2010). С.-Петербург, 2012. Ч. 3;
12. Севастьянов О. «Біобібліографія кримознавства» долає нові висоти // Краєзнавство. 2012. № 4.
13. Єна В. Г., Єна Ал. В., Єна Ан. В. Открыватели земли Крымской. 2007;
14. Єна А. В. Природная флора Крымского полуострова. 2012 (обидві – Сімферополь).

Бібліографічний опис:

Кримознавство / А. А. Непомнящий, О. В. Севастьянов, О. В. Єна, А. В. Єна //
Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І.
Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних
досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-191>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України
([докладніше](#)).